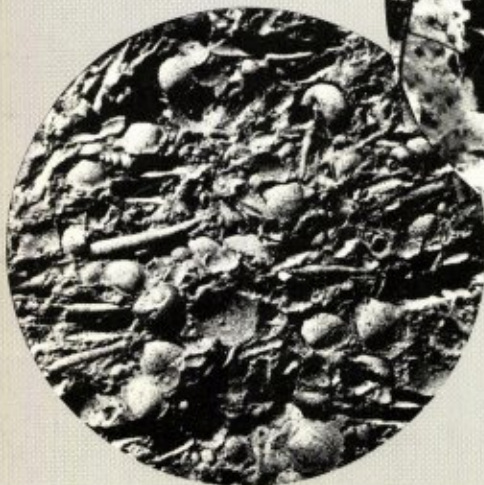
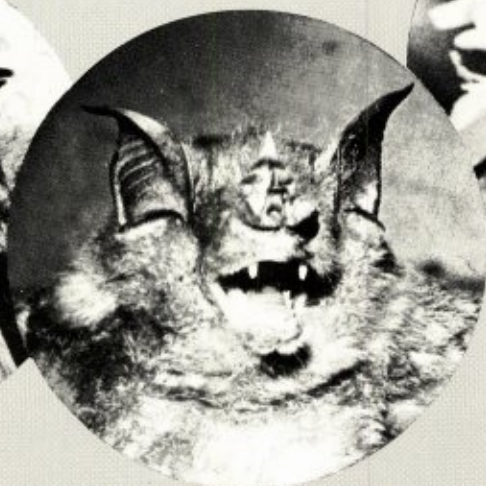

natuurhistorisch maandblad

NATUURHISTORISCH MAANDBLAD

Orgaan van het Natuurhistorisch Genootschap
in Limburg

MAASTRICHT, april 1980

REDACTIERAAD: mevr. drs. F.N. Dingemans-Bakels;
drs. D.Th. de Graaf; J.A.M. Heerkens Thijssen; H.P.M. Hille-
gers; drs. A.W.F. Meijer; W. Ogg; L.J.M. Veugen (eindre-
dacteur).

Redactie-adres: Bosquetplein 7 6211 KJ Maastricht (tel.
043-13671).

ADMINISTRATIE: A.G.M. Koomen, administrateur.
Adreswijzigingen, opgave van nieuwe leden, inlichtingen over
studiegroepen e.d., artikelen voor- en bestelling van Maandbla-
den en/of Publicaties zenden aan:

Administratie Nat. Hist. Genootschap Bosquetplein 7 6211 KJ
Maastricht. Tel. 043-13671; postgiro 1036366.

Afzonderlijke nummers voor leden *f* 1,75 voor niet-leden
f 2,50; dubbelnummers *f* 3,- resp. *f* 4,-. Auteursrechten voor-
behouden.

Op aanvraag verkrijgbaar: Lijst van door het Genootschap uit-
gebrachte publicaties met prijsopgave.

NATUURHISTORISCH GENOOTSCHAP

Voorzitter: Dr. P.J.v. Nieuwenhoven,
Trianonstraat 13, 6213 AB Maastricht. Tel. 043-18897

Secretaris: H.P.A.J. Gilissen.
Rector Thijssenstraat 9, 6237 NG Moorveld. Tel. 04461-1179

Penningmeester: J.G.H. Schoenmaeckers,
Johan Frisostraat 4 6267 BC Cadier en Keer. Tel. 04407-1368.
Betalingen: postgiro 1036366 t.n.v. Nat. Hist. Genootschap,
Maastricht.

Lidmaatschap: *f* 30,- per jaar; jeugdleden t/m 17 jaar *f* 7,50;
voor Verenigingen e.d. *f* 90,-.
Het maandblad wordt aan alle leden gratis toegezonden.

Litho's en Druk:
Stereo+Grafia, Maastricht.

ARTIKELEN IN DIT MAANDBLAD

Voor getekende bijdragen zijn auteurs qua inhoud steeds verant-
woordelijk, m.u.v. redactionele commentaren of naschriften.

Bijdragen te richten aan: Redactie Natuurhistorisch Maandblad.
Tekst éénzijdig getypt met ruime linkermarge en regelafstand 1½.

Latijnse namen van planten, dieren en fossielen (volgens thans
geldende nomenclatuurregels) cursiveren (aangeven met slangen-
lijn); namen van aangehaalde auteurs in kapitalen.

Afbeeldingen (alleen zwart-wit) worden bij voorkeur op kolom-
breedte afgedrukt, bij uitzondering op volle-pagina-breedte. Fo-
to's dienen contrastrijk te zijn; tekeningen waar nodig voorzien
van schaalindeling (i.v.m. evt. verkleining).

Alle bijdragen te voorzien van volledige lijst van aangehaalde
literatuur, in de juiste volgorde: AUTEUR, jaartal. Onverkorte
titel van het geschrift. Tijdschrift Jrg. Nr., blad.

Een beknopte engelstalige samenvatting is wenselijk.

Voor verdere bijzonderheden raadplege men de redactie.

Overdrukken: als regel stellen wij een aantal maandbladen (va-
riërend van 25-50) kosteloos ter beschikking van de auteur.
Meerdere exemplaren volgens afspraak en tegen vergoeding.

INHOUD

	Pag.
– Verslagen van de maandelijksse bijeenkomsten te Maastricht	69
te Heerlen	71
te Venlo (Excursie naar Jachtmuseum)	73
– Waarnemingen Paludarium 1979	73
– Nieuws van het Natuurhistorisch Museum Maastricht	74
– Mossen op de Burchtruïne van Valkenburg	74
– Resten van fossiele Zeeschildpadden (Deel I)	78
– Nieuwe vindplaatsen van Potamogeton Nodosus	85
– Boekbesprekingen	88

VERSLAGEN VAN DE MAANDELIJKSE BIJEENKOMSTEN

Te Maastricht 3 april 1980

Zoals was aangekondigd stond deze avond helemaal in het licht van de Ruilverkaveling Mergelland. In de propaganda rond deze ruilverkaveling wordt hoog opgegeven over de grote waarde van deze verkaveling voor het natuurbehoud. Hoewel de inspraakmogelijkheid, door middel van het indienen van bezwaarschriften, reeds voorbij was, leek het toch wel goed om eens te luisteren naar de cultuurtechnische aspecten van de ruilverkaveling. Daarom ook dat de heer Thijssen van de Landinrichtingsdienst uitgenodigd was om ons natuurliefhebbers te overtuigen van het nut van de ruilverkaveling voor het agrarisch bedrijf (dat is wat anders dan „voor de boeren”) waar het bij een ruilverkaveling toch om begonnen is.

Ongevraagd bood de heer Blink aan om voorafgaand aan het verhaal van de heer Thijssen zijn visie uiteen te zetten. Hij kreeg daartoe alle gelegenheid na de presentatie van een serie voorlichtingsdia's over de geplande ruilverkaveling. De dia's probeerden te illustreren waar het bij deze ruilverkaveling om te doen was. Om er enkele te noemen: het aantal onverharde wegen is te omvangrijk om efficiënt te kunnen werken; de landbouwgronden zijn gebrek- kig verkaveld; de erosie is groot; de gebouwen zijn ondoelmatig en zijn te zeer ingesloten in de overige bebouwing; er is te weinig grond en ruimte rond de boerenbedrijven; de wegen zijn niet afgestemd op het moderne landbouwverkeer; de koeien lopen te veel over de wegen naar en van het weiland; bij het melken moet de boer zich maar behelpen, vooral bij slecht weer en ontij; per 1 januari 1981 worden de melkbussen niet meer opgehaald door de melkfabriek en moeten de boeren de melk in een melktank opslaan en is moderne melkapparatuur vereist; de boomgaarden hebben nog maar weinig te betekenen want het areaal is in twintig jaar tijd terug gebracht van 3000ha naar 600ha en het plukloon is te hoog

om de fruitteelt op deze wijze in stand te houden, enzovoort.

De heer Blink hield daarna een pleidooi voor het moeten opbrengen van vertrouwen in de rijksoverheid. Hij getuigde als natuurliefhebber en als ambtenaar via het kadaster beroepsmatig betrokken bij de ruilverkaveling van dat vertrouwen.

Hij meende dat het verwijt dat er niet goed genoeg natuurgebied geschapen werd niet terecht was. Ruilverkaveling is immers niet gericht op uitbreiding van de natuur maar op herindeling van het gebruik. Uitbreiding van de natuurgebieden is zijns inziens een taak van de gemeenten, en zou tot stand moeten komen via bestemmingsplannen. Bij het ruilverkavelen staat allereerst het agrarisch gebruik voorop. Ook meent hij te kunnen stellen dat er veel natuurschoon blijft bestaan en meent dat door het verdwijnen van allerlei overhoekjes niets wezenlijks zal verdwijnen en dat er genoeg voor in de plaats komt.

Na de pauze ging de heer Thijssen verder in op de verschillende onderdelen van het ruilverkavelingsplan. De belangrijkste onderwerpen waren:

- de verbetering van de wegen die het mergelland moeten ontsluiten;
- de watertechnische beheerswerken (waterbergingen, het ophogen van weglichamen, beplanting van graften) om de ernstige erosie van de laatste jaren tegen te gaan;
- het aanleggen van rioleringen en waterzuiveringsinstallaties in de kleinere kernen;
- de verkaveling: het gemiddelde van 8 kavels per boer wordt teruggebracht tot 3 kavels;
- verplaatsing van bedrijfsgebouwen van de kernen naar de open gebieden;
- het landschapsplan. Het doel van dit landschapsplan is om de aanwezige natuurgebieden te beschermen door het aanbrengen van buffers, het accentueren van de droogdalen met hun steile en vlakke hellingen door beplanting, het behouden van kleine waardevolle elementen zoals graften, het verdubbelen van het huidige areaal aan na-

tuurgebied (483 ha wordt 947 ha) door aankoop van gronden, het inrichten van beheersgebieden waarin de boeren op basis van vrijwilligheid gezocht wordt om via een systeem van bepalingen en vergoedingen volgens een bepaald beheersplan te gaan werken om bepaalde landschapselementen te versterken.

- rond de kernen worden landschapselementen als hoogstamboomgaarden en hagen in stand gehouden en zonodig aangeplant.
- alle belangrijke natuur- en landschapselementen zullen worden gehandhaafd.

De heer Thijssen sprak de hoop uit dat er naar aanleiding van zijn uiteenzetting een levendige discussie zou ontstaan.

Zijn woorden waren niet aan dovemansoren gericht. Met name juist in de richting van het cultuurtechnische vlak werden er vele kritische vragen gesteld. De kernvraag werd eigenlijk al meteen gesteld:

Geloof U werkelijk dat het mogelijk is om op de door U geschetste wijze op economisch verantwoorde wijze in Zuid-Limburg te boeren? Of met andere woorden: Is dit ruilverkavelingsplan dat al zo lang op stapel staat niet inmiddels achterhaald? Van welke situatie gaat dit plan uit, van die van twintig jaar geleden of van die van nu met een EEG beleid, dat geleid heeft tot overproductie gevolgd door afstraffing van overproductie? Wat gaat de Limburgse boer er nu in zijn beurs op vooruit? Zowel uit de vragen als uit de antwoorden bleek in ieder geval duidelijk dat het hele plan niet bedoeld is om de natuurlijke flora en fauna te bevorderen maar er vooral op gericht is om het agrarische bedrijf zo rendabel mogelijk te laten functioneren. Het plan komt er op neer dat er door bedrijfsverplaatsing, vergroting van de kavels en betere ontsluiting van het wegennet gestreefd wordt naar productieverhoging en kostenverlaging. Daarvoor wordt zo'n 42,4 miljoen gulden geïnvesteerd (73% overheid en 27% belanghebbenden), zonder de voorbereidingskosten (sinds 1954) maar inclusief de uitgaven ten behoeve van de 'verbetering' van het landschap. De uiteinde-

lijke netto winst voor de boer is f 400,- per jaar per ha per boer (gemiddeld 20 ha per boer, dus f 8000,- per jaar per boer). Met de belastingperikelen, verhoging van olieprijs, veranderingen in het EEG-landbouwbeleid, bezuinigingsplannen van de Nederlandse regering, enzovoort kan uiteraard geen rekening worden gehouden bij zo'n plan.

Door de vele vragen die de aanwezige leden natuurkenners hadden over het voor hen 'onbekende' landbouwbeleid dreigden de vragen over de typische natuurbeschermingszaken op de achtergrond te raken. Niettemin werden in een notedop vele bedenkingen geuit over het optimisme dat er sprak uit de presentatie van het landschapsplan. Overigens hebben enkele deskundige leden met het bestuur een zeer uitvoerig bezwaarschrift ingediend bij de provinciale overheid. Daarin wordt vooral ingegaan op de mate waarin het ruilverkavelingsplan de door de provinciale overheid gestelde voorwaarden nakomt die betrekking hebben op het handhaven en versterken van het huidige landschapstype, de belangen van recreatie en toerisme, natuurbescherming en de grote natuurwetenschappelijke waarden van het onderhavige gebied. De konklusie in het bezwaarschrift is dat de in het Rapport voor de Ruilverkaveling Mergelland door de Centrale Cultuurtechnische Commissie gedane voorstellen in schril contrast staan met de door het College van Gedeputeerde Staten gestelde voorwaarden.

Een belangrijk punt dat ook steeds weer in de discussie naar voren kwam is, dat al datgene wat betrekking heeft op het agrarisch gebeuren tot in de puntjes is uitgewerkt, maar dat alle andere zaken in het vage blijven en met algemene nietszeggende termen wordt afgedaan. Het is onduidelijk in hoeverre men gebruik gemaakt heeft van diverse bestaande studies over de flora en fauna van Limburg, in hoeverre er rekening gehouden is met de drie Groene Nota's, de verstedelijkingsnota, de Nota Landelijke Gebieden enzovoort, en hoe de belangen van natuur en landschap in het kader van de inspraak aan de orde zijn geweest. In dit kader is het toch wel goed op

te merken dat op de bijeenkomsten tijdens de ter visie-legging bijna uitsluitend boeren aanwezig waren. Niet onbegrijpelijk als je bedenkt dat in de boerenorganisaties over deze ruilverkaveling al jaren gepraat wordt, dat er voor hun belangenbehartiging sterke organisaties bestaan, dat elke grondeigenaar regelmatig en uitvoerig via informatiemateriaal op de hoogte werd gebracht, dat de grondeigenaren voor-inspraak hadden, dat zij voor de vergaderingen bij de ter visielegging persoonlijk werden uitgenodigd en dat het al of niet doorvoeren van het plan afhankelijk is van het stemgedrag van de grondeigenaars eind dit jaar. Alle overige belanghebbenden zijn gedurende één maand in de gelegenheid gesteld om te proberen het rapport te pakken te krijgen, te bestuderen, de benodigde aanvullende literatuur te verkrijgen en te bestuderen en dan nog een bezwaarschrift te schrijven.

Inspraak?!

Niettemin werden er voor de vuist weg vele kritische vragen gesteld door de aanwezige leden die duidelijk maakten dat hun vertrouwen in de ongetwijfeld goede bedoelingen ten aanzien van de natuur in het Mergelland niet groot was. Onduidelijk blijft b.v. wat er verdwijnt aan heggen, drinkpoelen, bomen, boomgroepen, talluds, bermen, overhoeken. Want wél is aangegeven wat men van plan is te gaan doen, maar niet wat er is, of onlangs nog is geweest (al was het maar 25 jaar geleden!) Om één detail te noemen: er wordt gesuggereerd dat er nieuwe hagen komen als er door verkaveling hagen moeten verdwijnen. Maar nergens wordt er verwezen naar een onderzoek naar het voorkomen van deze hagen van zo'n 10 jaar geleden dat nog onder leiding van Dr. Die-mont heeft plaatsgevonden. Waar is dat onderzoek gebleven?

Waarom wordt daar niet van uitgegaan? Ook wordt er niet stilgestaan bij het feit dat een oude heg een veel grotere waarde heeft dan een nieuwe aanplant van bij een kweker gekocht materiaal. Worden soms de aronskelken, de salomonszegel, de varens, de maartse, bos- en rivinusviooltjes, het robertskruid,

het speenkruid, enzovoort, mee overgeplant? En waar blijft de aardaker, de knolsteenbreek, de pinksterbloem en de vogelmelk? In welke nieuwe heg staan mispels en wilde rozen? Al deze zaken staan niet op de gesubsidieerde soortenlijst van CRM. En dan de dieren. Welke moderne boer zal een heg met berm zo knippen en beheren dat hij nog geschikt is voor de braamsluiper, heggemus, grasmus, zwartkop, staartmees, kneu en andere dieren als egel, wilde hamster, wezel, bunzing en hermelijn, om er maar enkele te noemen? Wie kent die techniek nog? Wie heeft daartoe nog het geduld? Niet de moderne boer. Wel de oude boer, maar die moet verdwijnen, het gemengde bedrijf dat zich helemaal zelf kon bedruipen is ten tode opgeschreven en de boer, hij wordt gesaneerd en gaat dan als E-werker gesubsidieerd oude heggen rooien en nieuwe heggen planten, om maar vooral het landschap te behouden.

Zodoende belandt een dergelijke discussie steeds weer bij hetzelfde probleem: Kun je door subsidies bereiken dat iets in stand gehouden wordt als dat tegelijkertijd op een economisch verantwoorde wijze systematisch wordt afgebroken? En hoe lang duren die subsidies? En wat dan?

Summary

Re-structuring of farmland in „Mergelland” (South Limburg) was the theme of an address by Mr. Thijssen at monthly meeting. A very lively discussion followed, which showed clearly that the conflicting interests of agricultural efficiency and the preservation of wildlife are still at loggerheads.

Te Heerlen op 10 maart 1980

De Voorzitter opende de vergadering met een extra woord van welkom voor onze gast, de heer Faassen, die een voordracht zou houden over "Boom en milieu".

Spreker begon zijn betoog, dat hij met dia's ondersteunde, met een kort overzicht van de voornamelijk negatieve invloed die de mens heeft gehad en nog heeft, op het "zijn" van de boom. De geschiedenis van de mens kan men karakteriseren als een toene-

mende strijd tegen het milieu waarin hij leeft. Dat deze strijd de boom niet onberoerd zou laten is duidelijk. De omschakeling van de mens van jager/verzamelaar naar landbouwer betekende de eerste aanval op de boom, een aanval, die nog door vele zou worden gevolgd. De kleinschalige kaalslag van de eerste boeren is uitgegroeid tot een massale vernietigingsactie, waarbij per minuut 20 ha, vnl. tropisch regenbos verdwijnt. Spreker toonde daarna een aantal dia's met voorbeelden van de boomloze wereld: grote steden met slechts hier en daar een plukje groen, de cementen recreatiewoestijnen aan de kusten van de Middellandse Zee, ontstaan als gevolg van het materialistische recreëren, waar het enige contact met de natuur bestaat uit het zwemmen en varen in steeds meer vervuild water. De naakte steden ontstaan als gevolg van de onbekendheid van de bestuurderen met de voordelen die de boom heeft, niet alleen voor het klimaat in de stad, maar ook voor de zuiverheid van de lucht. De kaalheid van de steden wordt nog bevorderd door de architecten, die in hun ijdelheid hun scheppingen niet door bomen aan het oog willen zien onttrokken. Waarom moeten industrieterreinen zo kaal en boomloos zijn, er zijn toch ook bomen die industrieresistent zijn, zoals bijvoorbeeld de plataan?

Ook de boer werkt nog in een steeds toenemende mate mee aan het verdwijnen van de boom: houtsingels verdwijnen, heggen worden uitgetrokken en boomloze gesubsidieerde grootschaligheid viert hoogtij.

Na deze hartekreten ging de heer Faassen wat dieper in op de functionele betekenis van de boom voor de mens. Vooral in vroeger tijden zag men bomen als levende gedenktekenen of -stenen. Voorbeelden hiervan zijn de lindebomen die bij de bouw van een huis als huisboom werden geplant en de vele z.g. Wilhelminabomen, die men in den lande aantreft. Bomen markeren grenzen, omheinen kapellen of staan op bijzondere kruispunten van wegen. Onder grote linden werd vaak rechtgesproken, het Duitse Tiliaalgericht (Tilia = linde) herinnert nog aan dit

gebruik. De akkermaalsbossen leverden de boer zijn gerief- en paalhout. Spreker lichtte deze functies toe aan de hand van een aantal fraaie dia's.

Zoals al eerder vermeld, heeft de boom in de stad steeds een stiefmoederlijke plaats toebedeeld gekregen. Door de verharding van de wegen met bitumen, vaak tot vlak bij de boom, door de luchtvervuiling en door de komst van het aardgas hebben de stadsbomen het steeds moeilijker gekregen. Parken worden doorsneden door wegen en ook parkeerplaatsen eisen hun tol. Het probleem bij dit soort zaken is, dat bestuurderen, die beleidsbeslissingen moeten nemen waarbij bomen zijn betrokken, ook aan prachtige oude bomen geen economische waarde toekennen, waardoor deze bomen bij een lasten-baten-analyse geen gewicht in de schaal leggen. Toch wordt de laatste jaren meer geld uitgegeven aan het onderhoud van oude bomen. Dank zij de boomchirurgie zijn al veel van deze "natuurmonumenten" van een wisse dood gered. In dit verband pleitte de heer Faassen voor het invoeren van de mogelijkheid oude en/of markante bomen tot natuurmonument te verklaren en zo wettelijke bescherming te laten genieten. In Duitsland en België is men ons op dit punt al ver vooruit.

Als laatste onderdeel van zijn voordracht behandelde Spreker een aantal exotische bomen, die in ons land te bewonderen zijn. Enkele ervan, zoals de *Acacia* (*Robinia pseudoacacia*), in 1601 door Jean Robin uit zaad opgekweekt en afkomstig uit Noord-Amerika, de Paardekastanje (*Aesculus hippocastanum*), door Clusius in 1574 in Europa verspreid en de Amerikaanse vogelkers (*Prunus serotina*) zijn overal te vinden. Andere soorten, zoals de Tulpenboom (*Liriodendron tulipiferum*), de Doodsbeenderenboom (*Gymnocladus dioica*) en de Christusdoorn (*Gleditsia triacanthos*) vindt men voornamelijk in parken en botanische tuinen.

Vooral in de Gouden Eeuw werden veel exoten ingevoerd en ontstond er een levendige handel in zaden van deze bomen. Achtergrond hiervan was, dat het in bezit hebben van een bijzondere exoot bijdroeg tot de status van de eigenaar.

Met deze en nog meer interessante aspecten, verbonden aan de verspreiding, afkomst en eigenaardigheden van exoten in Nederland en West-Europa, besloot de heer Faassen zijn boeiende en leerzame voordracht.

Summary

At monthly meeting Mr. Faassen gave an address about trees.

Te Venlo op 9 maart 1980

Excursie naar Jachtmuseum te Brüggen (WDL).

De Vereniging tot behoud van Natuurmonumenten heeft beleidslijnen opgesteld inzake de jacht. De essentie van deze nieuwe beleidslijn is, dat er alleen nog gejaagd zal worden, wanneer het beheer van de terreinen dat noodzakelijk maakt. Jagen alleen om het jagen of om het z.g. "oogsten" van wild is door de verenigingsraad voor de terreinen in beheer, afgewezen. Mede naar aanleiding van dit besluit werd een bezoek gebracht aan het Jachtmuseum in Brüggen (WDL); 37 personen namen deel. Het museum telt vijf aparte ruimten, waarin steeds aandacht wordt besteed aan de wisselwerking tussen mens en natuur gedurende een periode uit onze geschiedenis. Het museum begint met de ontwikkeling van de soorten en de ontwikkeling van de mens tijdens het ijstijdvak (Kwartair) en de gevolgen van de hierin voorkomende wisselingen in klimaat voor mens en dier. In een volgende ruimte zien we, welke dieren ons land bewoonde tijdens de laatste ijstijd, het belang van het rendier voor de toen hier levende mensen, en de wijze, waarop de mens toen zijn woning bouwde. Verder zien we iets over de ontwikkeling van mens en natuur tijdens het warmer worden van ons klimaat tijdens het Holoceen. Daarna wordt verteld over de jacht en jachtmethode tijdens de middel-eeuwen. De valkeniersjacht speelt een belangrijke rol. Men ontwikkelt diverse jachtmethodes, afhankelijk van het dier waarop gejaagd wordt. Toen leefden er in Nederland nog beren en wolven. Er is tenslotte iets te zien over de visvangst in onze schone rivieren, en de wijze waarop men eenden m.b.v. eendekooien ving. Daarna zien we op welke wijze de

mens natuur en landschap sterk aantast, gedurende de laatste twee eeuwen, en de groei van het besef dat natuurbescherming noodzakelijk wordt. Vele soorten sterven uit of worden zeldzaam. In onze omgeving worden diverse diersoorten ingevoerd en enkele daarvan weer vrijwel onmiddellijk uitgeroeid. Sommige ongewenste diersoorten verschijnen door ontsnapping uit dierentuinen, of door invoering zonder dat men zich daarvan bewust is. Tenslotte wordt uitgebeeld en verwoord waarom de jacht samen met natuur- en landschap beschermende maatregelen, noodzakelijk zijn voor het behoud hiervan. Zonder de jacht zou veel schade aan bossen worden toegebracht.

Jacht is ook van belang voor het gezond houden van de wildstand.

Summary

Report of excursion to Museum of Hunting at Brüggen (Western-Germany).

WAARNEMINGEN PALUDARIUM 1979

Slakken:	<i>Planorbarius corneus</i> (Posthoornslak) <i>Planorbis vortex</i> <i>Lymnea stagnalis</i> (Poelslak) <i>Lymnea palustris</i>
Wormen:	<i>Stylaria lacustris</i>
Bloedzuigers:	<i>Herpoddella spec.</i>
Mijten:	<i>Hydrachnellae</i> (Watermijt)
Waterpissebedden:	<i>Acellus meriodinalis</i>
Haften:	<i>Cloeon dipterum</i>
Wantsen:	<i>Gerris thoracicus</i> (Schaatsenrijder) <i>Gerris lacustris</i> (Schaatsenrijder) <i>Gerris gibbifer</i> (Schaatsenrijder) <i>Notonecta glauca</i> (Bootsmannetje) <i>Notonecta viridis</i> (Tenger bootsmannetje) <i>Corixa punctata</i> <i>Corixa</i> -larve <i>Hesperocorixa linnei</i> <i>Hesperocorixa sahilbergi</i> <i>Callicorixa praeusta</i> <i>Sigara nigrolineata</i> <i>Sigara striata</i> <i>Sigara semistriata</i>
Kevers:	<i>Acillius sulcatus</i> <i>Dytiscus</i> -larve
Muggen:	<i>Dixa</i> -spec. <i>Chironomus</i> -spec. <i>Bezzia</i> -spec. <i>Chaoborus flavicans</i> (Spookmug)

NIEUWS VAN HET

**Natuurhistorisch
Museum
Maastricht**

Op 12 maart j.l. hield A.W.F. Meijer in het museum een lezing over Mosasaurussen voor leden van de afdeling Limburg van de Nederlandse Geologische Vereniging en overige geïnteresseerden. Van deze gelegenheid maakte J.G.M. Hageman te Itteren gebruik om een door hem gevonden tand van *Carinodens* (= *Globidens*) *fraasi* (Dollo, 1913) aan het museum te schenken. Deze werd uiteraard in dank aanvaard en onder nr. NHMM 19807 in de kollektie opgenomen.

Van deze kleine soort Mosasaurier met zijn zo kenmerkende afgeronde tanden zijn tot heden een kleine

twintig vondsten gedaan. Het betreft in vrijwel alle gevallen geïsoleerde tanden. (zie KRUYTZER, E.M. 1961. Een nieuwe Mosasaurier voor ons land. N.H. Maandbl. 50, p.p. 72, 73.)

De heer Hageman kwam al vaker in het nieuws. In 1971 kwam het museum door zijn toedoen in het bezit van een prachtig kaakfragment van *Mosasaurus hoffmanni* Mantell, 1829, dat op het moment een van de pronkstukken vormt van de geologiezaal. (zie: N.H. Maandbl. 60 (1971), p.3).

John, heel hartelijk bedankt!

A.M.

MOSSEN OP DE BURCHTRUINE VAN VALKENBURG

door

H.J. DURING & J.H. WILLEMS

Vakgroep Vegetatiekunde & Botanische Oecologie

Heidelberglaan 2

Utrecht

Hoog boven Valkenburg uit rijst de burchtruïne, één van de grote historische monumenten van het stadje. De ruïne is gelegen op een vooruitstekende punt van de zuidelijke dalwand van het Geuldal, op een hoogte van circa 100 m boven N.A.P. en circa 30 m boven het Geuldal. Het eens zo trotse, uit kalkblokken opgetrokken kasteel, in de 11e eeuw gebouwd, werd vele malen verwoest en weer herbouwd totdat het in 1672 op last van Willem III definitief geruïneerd werd (CROLLA 1974). Tegenwoordig is de ruïne in de zomermaanden een belangrijke toeristische attractie. Daarnaast biedt ze een rijke schakering aan vegetatie en plantensoorten, enerzijds door de grote variatie in substraattypen (aarde, humus, kalkblok-

ken), anderzijds door een zeer gedifferentieerd microklimaat doordat vele steile tot loodrechte vlakken aanwezig zijn naar verschillende windrichtingen. De zonnige, open kalkblokken vormen een ook in Zuid-Limburg weinig aan te treffen milieu; dit geldt evenzeer voor de zeer beschaduwde kalkwanden in een permanent vochtig microklimaat, zoals die in de waterput, langs de vluchtgang vanuit de wolfstoren en onderlangs enkele steile wanden op het Noorden te vinden zijn.

In het kader van een uitgebreid onderzoek van de vegetatie van Westeuropese kalkgraslanden (onder meer WILLEMS & BLANCKENBORG 1975, WILLEMS

1978) waren wij geïnteresseerd in de flora en vegetatie van dit oecologisch zo interessante monument. Over de hogere planten zal binnenkort gerapporteerd worden; in dit artikel zullen we ons beperken tot de mossen. Deze vaak verwaarloosde plantengroep kent juist in Zuid-Limburg een groot aantal in Nederland (en soms daarbuiten) uiterst zeldzame vertegenwoordigers. Dit hangt natuurlijk grotendeels samen met de in ons land vrijwel tot dit gebied beperkte kalkrijke substraten (BARKMAN 1948); daarnaast spelen echter zeker de specifieke, maar in verschillende gebieden vaak sterk uiteenlopende microklimatologische omstandigheden een rol. Dat *Thamnobryum alopecurum* maar op weinig plaatsen in Europa zo rijk sporenkapsels vormt als in de Limburgse beboste erosiegeulen van plateau naar dal, bleek bijvoorbeeld samen te hangen met het bijzonder vochtige, constante microklimaat in deze grubben (DURING 1978).

Ook op de burchtruïne komen een flink aantal mossen voor (tabel 1).

Op paden e.d. vinden we algemene soorten als *Barbula convoluta*, *B. fallax*, *B. unguiculata*, *Bryum argenteum*, *B. micro-erythrocarpum*, *B. ruderales*. De zonnige, droge kalkblokken zijn vrijwel mosseloos; alleen *Tortula muralis* vormt af en toe een grijs polletje (fig. 1). Op beschaduwde, droge kalkblok-

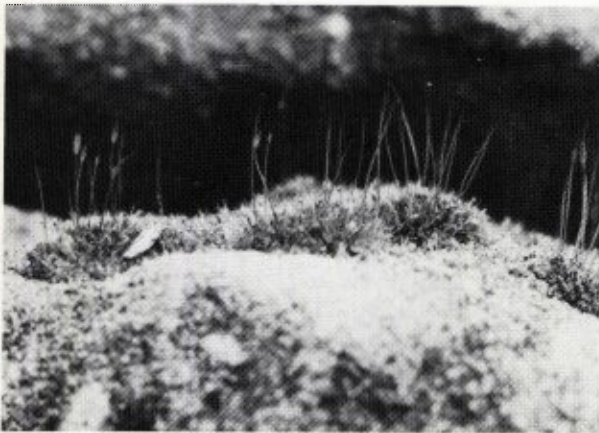

Fig. 1.
Tortula muralis Hedw. (foto J.H. Willems).

Tabel 1.

Lijst van de mossen, gevonden op de kasteelruïne van Valkenburg in 1976 en 1977. c. spor.: met sporenkapsels.

Levermossen

Conocephalum conicum (L.) Dum.
Lunularia cruciata (L.) Dum.
Marchantia polymorpha L.
Preissia quadrata (Scop.) Nees

Bladmossen

Anomodon viticulosus (Hedw.) Hook. & Tayl.
Barbula convoluta Hedw.
Barbula fallax Hedw.
Barbula hornschuchiana Schulz
Barbula revoluta Brid.
Barbula unguiculata Hedw. c. spor.
Brachythecium rutabulum (Hedw.) Schimp. c. spor.
Bryum argenteum Hedw.
Bryum barnesii Wood
Bryum capillare Hedw. c. spor.
Bryum micro-erythrocarpum C.M. & Kindb.
Bryum radiculosum Brid.
Bryum ruderales Crundw. & Nyh.
Cratoneuron filicinum (Hedw.) Spruce
Didymodon rigidulus Hedw.
Didymodon tophaceus (Brid.) Lisa
Eucladium verticillatum (Brid.) B. & S.
Eurhynchium hians (Hedw.) Lac.
Fissidens cristatus Mitt.
Gyroweisia tenuis (Hedw.) Schimp.
Mnium affine Bland
Phascum cuspidatum Hedw. c. spor.
Rhynchostegiella tenella (Dicks) Limpr. c. spor.
Rhynchostegium confertum (Dicks) Schimp. c. spor.
Tortula marginata (B. & S.) Spruce c. spor.
Tortula muralis Hedw. c. spor.

ken echter zijn enkele in ons land zeldzame soorten te vinden zoals *Barbula hornschuchiana*, *B. revoluta* en *Bryum radiculosum*. Gaan we op nog beschuttere plaatsen zoeken, dan komen we weer nieuwe soorten tegen, waarvan *Tortula marginata* in het Limburgse mergelland niet zeldzaam is op dit soort plaatsen. Merkwaardig genoeg komt deze zuidelijke soort in België en Duitsland al niet meer voor. Ook *Anomodon viticulosus*, *Eucladium verticillatum* en

Gyroweisia tenuis kunnen landelijk gezien tot de zeldzaamheden in dit gebied gerekend worden. *Anomodon viticulosus* is in de vorige eeuw enkele malen in Zuid-Limburg gevonden, onder meer door Buse en Van der Sande Lacoste bij Valkenburg (ABELEVEN 1893), maar de soort is recent nauwelijks meer in dit gebied aangetroffen. In het rivierengebied kwam hij tot voor kort nog regelmatig voor op essenstronken, maar waarschijnlijk door de verzuring van het regenwater is de soort ook hier nu aan sterke achteruitgang onderhevig (HOVEKAMP & VAN SCHAİK 1976).

Eucladium verticillatum is pas in 1946 voor het eerst in ons land gevonden, en wel bij Bemelen (AGSTERIBBE et al. 1950). Later bleek, dat deze midden- en zuid-europese, maar overal weinig algemene soort van kalkbronnen en beschaduwde kalkrotsen ook voorkomt bij Berg en Terblijt en Geulhem (SOLLMAN & SIPMAN 1975).

Daaraan kan dus nu Valkenburg worden toegevoegd.

Op vlakke delen van graslanden en muurtjes, maar ook wel op steilere op het noorden liggende stukken muur, wordt de vegetatie gedomineerd door slaapmossen, waarvan *Brachythecium rutabulum* overal algemeen is, maar *Rhynchostegiella tenella* (fig. 2) en *Rhynchostegium confertum* tot dit soort kalkrijke, stenige substraten beperkt zijn. Opvallende afwezige in dit gezelschap is *Homalothecium sericeum*, dat op vele plaatsen in ons land veel op kalkrijke muren voorkomt. Wellicht zal hier of daar een plukje te vinden zijn, maar de soort is op de ruïne toch zeker niet talrijk aanwezig.

Op de vochtigste, diepst weggestopte stukken muur tenslotte, waar de zon nooit doordringt en de luchtvochtigheid voortdurend hoog is, komen we de brede stroken van de thalleuze levermossen *Conocephalum conicum*, en *Preissia quadrata* tegen. De eerste soort is regelmatig te vinden tegen de bescha-

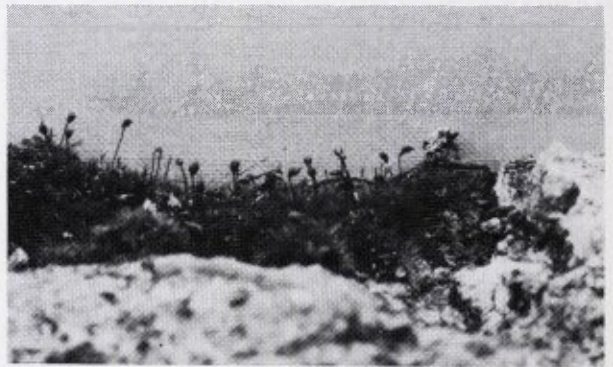

Fig. 2.
Rhynchostegiella tenella (Dicks.) Limpr. (foto J.H. Willems).

duwde wanden van beekjes en staat bijvoorbeeld massaal tegen de muren langs de Geul in Valkenburg en bij de watermolens van Chaloen en Geulhem. Zo hoog boven de beek wordt *Conocephalum* echter zelden aangetroffen.

Een overeenkomstige groeiplaats is het kasteel Reinhardstein, dat hoog boven de Warsche in de Belgische Ardennen ligt; hier bedekt deze soort, wellicht bijvoorbeeld door de permanent hoge luchtvochtigheid in het kasteel, grote delen van vloeren en wanden. *Preissia quadrata* (fig. 3) is in ons land zeldzaam en vooral bekend van vochtige kalkrijke duinvalleien; in het buitenland komt de soort echter regelmatig op vochtige kalkrotsen voor (MÜLLER 1951-1954).

Bekijken we het verspreidingsgebied van de afzonderlijke soorten in Europa (gegevens volgens DUELL 1969 en hierop volgende artikelen), dan zien we dat van de soorten op de ruïne alleen *Preissia quadrata* een boreo-montane verspreiding heeft. Hier tegenover staan twee soorten, *Barbula revoluta* en *Eucladium verticillatum*, met een submediterraan areaal, 4 (waaronder *Gyroweisia tenuis*) met een submediterraan-euroceaanisch areaal (Zuid en gematigd West-Europa); twee soorten (*Lunularia cruciata* en *Tortula marginata*) zijn nog sterker beperkt tot het zuiden en westen van Europa. De overige

Fig. 3.
Preissia quadrata (Scop.) Nees (foto J.H. Willems).

soorten hebben alle een wijdere verspreiding; twee ervan hebben het zwaartepunt van hun areaal meer in het zuiden liggen (eurymediterraan; *Barbula hornschuchiana* en *Fissidens cristatus*), twee andere komen vooral in West-Europa algemeen voor (eury-oceanisch; *Rhynchostegiella tenella* en *Rhynchostegium confertum*). De overige zijn door heel Europa wijd verspreid. Het totaal overziend, kunnen we stellen dat zowel het aantal noordelijke als het aantal sterk oceanische soorten opvallend klein is. Het aantal zuidelijke soorten daarentegen is voor Nederland erg hoog.

Het is verheugend, dat de grote toeristische belangstelling geen grote invloed op de mosflora en -vegetatie lijkt uit te oefenen; dit zal zeker samenhangen met het bekende verschijnsel, dat mossen vooral in het winterseizoen actief zijn, terwijl voor de toeristen in Zuid-Limburg het omgekeerde geldt.

Wel hopen we, dat de mossen hun bescheiden plaats op de muren en paden gegund wordt en ze niet met grote schoonmaakacties worden verwijderd.

Rest ons tenslotte, de stichting "Het Kasteel van Valkenburg", in het bijzonder de voorzitter de heer A. Crolla, hartelijk te bedanken voor de in 1976 en 1977 geboden gelegenheid tot bestudering van flora en vegetatie van de kasteelruïne, alsmede voor de hierbij geboden hulp.

Summary

On the castle ruin of Valkenburg (South Limburg, Netherlands) 26 species of mosses and 4 liverworts have been found. Suitable bryophyte environments include paths, dry sunny chalkblocks, dry shaded chalkblocks, and very moist, sheltered walls of chalk. *Anomodon viticulosus*, *Eucladium verticillatum*, *Gyroweisia tenuis*, *Tortula marginata* and *Preissia quadrata* are among the rarer species in the Netherlands.

Literatuur

- ABELEVEN, T.H.A.J. 1893. Prodomus Florae Batavae II (1), ed. 2. Nijmegen.
- AGSTERIBBE, E., J.J. BARKMAN, W.D. MARGADANT, W. MEIJER, V. WESTHOFF & U. WITT 1950. Mosvondsten in Nederland. Ned. Kruidk. Arch. 57, pp. 281-312.
- BARKMAN, J.J. 1948. Bryologische Zwerftochten door Nederland II. Zuid-Limburg. Publ. Nat. Hist. Gen. in Limburg 1, pp. 5-25.
- ROLLA, A.J. 1974. De burchtruïne van Valkenburg. Valkenburg, 3e druk.
- DÜLL, R. 1969. Moosflora von Südwestdeutschland I. Teil. Mitt. bad. Landesver. Naturkunde und Naturschutz. N.F. 10, pp. 39-138.
- DURING, H.J. 1978. Fertiliteit van struikmos, *Thamnobryum alopecurum* (Hedw.) Nieuwl. in Nederland. Gorteria 9, pp. 103-111.
- HOVENKAMP, P.H. & C.P. VAN SCHAIK 1976. Veranderingen in de mosflora van het Fazantenbos bij De Steeg. Lindbergia 3, pp. 318-322.
- MÜLLER, K. 1951-1954. Die Lebermoose Europas. Leipzig.
- SOLLMAN, F & H. SIPMAN 1975. De voorjaarsexcursie naar Zuid-Limburg, vrijdag 26 tot dinsdag 30 april 1974. Buxbaumiella 5, pp. 4-19.
- WILLEMS, J.H. 1978. Observations on North-West European limestone grassland communities: phytosociological and ecological notes on chalk grasslands of southern England. Vegetatio 37, pp. 141-150.
- & F.G. BLANCKENBORG 1975. Kalkgraslandvegetaties van de St. Pietersberg ten zuiden van Maastricht. Publ. Nat. Hist. Gen. in Limburg 25, pp. 1-24.

RESTEN VAN FOSSIELE ZEESCHILDPADDEN GEVONDEN IN HET KRIJFT VAN LIMBURG

ING. P.J. FELDER

Natuurhistorisch Museum,
Bosquetplein 6-7,
Maastricht

DEEL I

Summary

Since 1970 eight fossils of Sea Turtles have been found in Cretaceous strata of Limburg. General interest for these fossils has led us to give an account of all finds made to date.

In the period 1766-1978 not less than 257 fossils were found. This survey represents the history of two hundred years of collecting, handling and examining these fossils. We followed a chronological order in the survey based on names of collectors or authors.

Although description of species was not always complete, we may assume that three species of Sea Turtles have been found in Cretaceous strata of Limburg. They are:

Allopleuron hoffmanni (Gray, 1831)

Glyptochelone suykerbuyki (Ubaghs, 1879)

Platychelone emarginata Dolo, 1909.

Older finds were as a rule not given with stratigraphical detail. Our stratigraphical surveys (figs 8 and 9) are based exclusively on the newer finds.

I. INLEIDING

Sinds 1970 worden er regelmatig vondsten gedaan van fossiele zeeschildpadden. Dit hangt vermoedelijk samen met de toegenomen belangstelling voor de geologie en in het bijzonder voor het verzamelen van fossielen. De toegenomen interesse blijkt o.a. uit het aantal vragen dat gesteld wordt over fossielen. Vooral na het vinden van een groter fossiel, zoals een zeeschildpad, krijgt men te maken met de volgende vragen:

Hoe vindt men zo'n fossiel?

Waar kan men een dergelijk fossiel vinden?

Hoeveel zijn er tot nu toe gevonden?

Hoeveel soorten zijn er gevonden?

Heeft men al een gaaf exemplaar gevonden?

Wie heeft het eerste exemplaar gevonden?

Wie heeft de meeste gevonden?

Waar zijn de gevonden fossielen gebleven?

Het was voor mij onmogelijk op al deze vragen een antwoord te geven. In mijn overmoed heb ik meerdere malen beloofd het antwoord op te zoeken. Bij het zoeken naar de antwoorden bleek

al vrij snel dat ze niet altijd te vinden waren, of dat ze maar gedeeltelijk te verkrijgen waren.

Het naspeuren van de literatuur leverde uiteindelijk een schat aan gegevens op. Dit alles aangevuld met eigen waarnemingen, tijdens het bergen van enkele fossiele zeeschildpadden, kan toch een bijdrage zijn in het beantwoorden van bovengestelde vragen.

Gaarne geef ik hier een samenvatting van hetgeen ik kon ontdekken, hiermede mijn belofte inlossend om het antwoord op te zoeken.

Maar ook als dank aan allen die een vondstmelding van een fossiele zeeschildpad maakten en aan hen die mij hielpen bij het bergen van de fossielen.

Over de namen van de fossiele zeeschildpadden

De naamgeving van de fossiele zeeschildpadden is een voorbeeld van de wijze waarop fossielen in de loop der geschiedenis namen kregen (tabel 1).

De eerste vondst die beschreven werd in 1769, werd eenvoudig genoemd naar de eigenaar, namelijk "De schildpad van Hoffmann".

In 1782 verkocht men het fossiel aan P. Camper en men sprak toen over "De schildpad van Camper". Nadat meerdere exemplaren gevonden waren, liet men de persoonsnaam weg en werd het "De schildpad van Maastricht".

In 1825 schreef CUVIER dat "De schildpad van Maastricht" tot het geslacht *Chelonia* behoorde en dus een zeeschildpad was. Jammer genoeg liet Cuvier na een beschrijving van de soort te geven, zodat "De schildpad van Maastricht" nog steeds zonder officiële naam bleef.

In 1831 noemde J.E. GRAY, bij een opsomming van de hem bekende *Chelonidae*, de naam *Chelonia hoffmanni*, voor "De schildpad van Maastricht". Dit alles zonder afbeelding of beschrijving.

1769	G.W. Knorr	Şchildpad van Hoffmann.		
1782	(na aankoop)	Schildpad van Camper.		
1799	B. Faujas etc.	Schildpad van Maastricht		
1825	G. Cuvier	Chelonie de Maestricht		
1831	J.E. Gray	Chelonia hofmanni.		
1834	Ch. Keferstein	Chelonia cretacea.		
1847	C.G. Giebel	Chelonia hofmanni Gray, 1831.		
		Chelonia faujasi.		
1851	R. Owen	Chelonia camperi (Owen?).		
1869	T.C. Winkler	Chelonia hofmanni Gray, 1831		
1879	J.C. Ubaghs	Chelonia hofmanni Gray, 1831	Chelonia Suyckerbuyki.	
1888	G. Baur	Allopleuron hofmanni (Gray, 1831)	Glyptoachelone suyckerbuyki (Ubaghs, 1879)	
1903	L. Dollo	Allopleuron hofmanni (Gray, 1831)	Glyptoachelone suyckerbuyki (Ubaghs, 1879)	Platyachelone emarginata.
1909	L. Dollo	Allopleuron hofmanni (Gray, 1831).		

Tabel 1.
Overzicht van de namen van zeeschildpadden uit het Krijt van Limburg.

Vanaf dat tijdstip is men de naam *Chelonia hoffmanni* Gray, 1831, gaan gebruiken, al veranderde men de spelling van Hofmann in Hoffman.

Kort nadien beschreef C. KEFERSTEIN (1834) "De schildpad van Maastricht" onder de naam *Chelonia cretacea*, zodat er meerdere namen in omloop kwamen.

In 1847 kwam C.G. GIEBEL tot de vaststelling dat er twee soorten zeeschildpadden in de buurt van Maastricht gevonden waren.

Hij constateerde verschillen tussen grote en kleine exemplaren. Op grond van de verschillen noemde hij de kleine soort *Chelonia faujasi* Giebel, 1847.

Fossiele resten van zeeschildpadden, gevonden in Kent (Engeland) waren voor R. OWEN in 1851, aanleiding om deze te beschrijven als *Chelonia camperi*. Hij beschouwde de "Large turtle, Camper", als synoniem met zijn beschreven soort.

Hoe het ook zij, in 1869 kwam T.C. WINKLER tot de conclusie dat er maar één soort in het Krijt van Limburg gevonden was, namelijk *Chelonia hoffmanni* Gray, 1831.

In 1877 verkreeg C. UBAGHS echter een andere soort. Deze nieuwe soort werd door UBAGHS uitvoerig beschreven in 1879. De naam werd *Chelonia suyckerbuyki* Ubaghs, 1879.

In 1903 gaf DOLLO aan *Chelonia suyckerbuyki* Ubaghs, 1879, de naam *Glyptoachelone suyckerbuyki* (Ubaghs, 1879).

In 1888 had G. BAUR *Chelonia hoffmanni* Gray, 1831, reeds de naam *Allopleuron hoffmanni* (Gray, 1831) gegeven.

L. DOLLO noemde in 1909 nog een derde soort uit het Krijt van Limburg en wel *Platyachelone emarginata* Dollo, 1909. Een beschrijving van de soort liet hij echter achterwege.

Het ontbreken van goede soortbeschrijvingen maakt het momenteel onmogelijk gevonden resten van zeeschildpadden te determineren. Tot het tijdstip waarop goede soortbeschrijvingen gemaakt zijn moeten we ons maar behelpen met de namen die nu ter beschikking staan, zonder daaraan meer waarde te hechten dan ze bezitten.

Die namen zijn;

Allopleuron hoffmanni (Gray, 1831).

Glyptochelone suyckerbuyki (Ubaghs, 1879).

Platychelone emarginata Dollo, 1909.

Oudere vondsten

Reeds meer dan 200 jaar verzamelt men fossielen van zeeschildpadden uit het Krijt van Limburg. In totaal moeten er een groot aantal vondsten gedaan zijn. Het is vermetel te veronderstellen dat men in staat is alle vondsten te achterhalen. Sommigen zullen zelfs niet eens geborgen zijn. Andere heeft men wel geborgen maar nooit beschreven. Men kan alleen een overzicht samenstellen van hetgeen beschreven is of zich nu nog ergens in een collectie bevindt. Ook dan nog blijft de vraag of men wel volledig is. Mijns inziens is het mij in ieder geval niet gelukt om alles te achterhalen. Sommige fossielen werden vòòr ze beschreven werden al geschonken (of verhandeld). Bij toeval ontdek je soms dat een fossiel in Heidelberg terecht gekomen is.

Toch is het overzicht van wat wel achterhaald kon worden interessant genoeg. Het is een stukje geschiedenis geworden over hoe men fossielen verzamelde, verhandelde en bestudeerde gedurende 200 jaar. Het leek mij dan ook aardig een chronologische volgorde aan te houden en mij zover als mogelijk is te baseren op de verzamelaar of de auteur.

J.L. HOFFMAN 1710-1782

Hoffmann was de belangrijkste verzamelaar uit de achttiende eeuw. Hij verzamelde niet alleen, hij onderhield ook wetenschappelijke contacten met anderen. Mogelijk kocht en verkocht hij bij tijd en wijle fossielen.

In 1769 werd voor het eerst melding gemaakt van een vondst van een fossiele schildpad (men wist nog niet dat het zeeschildpadden waren). In een groot compilatiewerk (KNORR in Walch, 1769) staat vermeld; "Die Hofmannische versteinte Schildkröte" gevonden in de St. Pietersberg te Maastricht. FAUJAS (1799) weet echter te vertellen dat Camper

reeds in 1766 verschillende botten, uit de collectie Drouin (zie elders in dit artikel) herkend had als behorende tot een schildpad.

Op 17 januari 1782 werd Hoffmann te Maastricht begraven. Reeds op 16 augustus van hetzelfde jaar werd zijn uitgebreide collectie te koop aangeboden op een veiling te Maastricht. Camper die op de veiling aanwezig was, vond de prijs voor de collectie te hoog, omdat de tolrechten op de Maas te hoog waren. De oudste dochter van Hoffmann kocht toen de gehele collectie voor het bedrag van 4410 Luikse guldens, om ze daarna in gedeelten te verkopen. Camper kocht toen een aantal fossielen, waaronder "twee uitnemende exemplaren van de schildpad".

P. CAMPER (1786: p. 446) vermeldt verder dat hij een aantal fossielen uit de collectie Hoffmann naar het British Museum of Natural History heeft gezonden. Hieronder bevond zich ook een fossiele zeeschildpad.

In het British Museum bevindt zich een stuk met het nummer R921n zonder verdere gegevens. Het is niet uitgesloten dat dit het betreffende stuk uit de collectie Hoffmann is.

De collectie Camper werd later opgenomen in het Museum Camperianum" en van daaruit aangekocht door het Rijk voor de universiteit te Groningen. Vanuit Groningen verhuisde de verzameling tenslotte naar Teylers Museum te Haarlem, alwaar de "twee uitnemende exemplaren" nog steeds aanwezig zijn.

In Teylers Museum bevinden zich overigens nog een aantal vondsten afkomstig uit de collectie Camper. Het is niet bekend hoe deze stukken in de collectie Camper terecht kwamen. Het is mogelijk dat de fossielen aangekocht werden uit de verzameling van Hoffmann of uit andere verzamelingen vanuit de buurt van Maastricht. Het is ook wel mogelijk dat de zoon van P. Camper, A.G. Camper Zdie het "Museum Camperianum" tot aan zijn dood beheerde) nog fossielen aangekocht of verzameld heeft in de

omgeving van Maastricht. Het leek mij echter zinvol de betreffende fossielen bij Hoffmann onder te brengen omdat ze chronologisch gezien daar het beste thuis horen.

Het betreft de volgende fossielen van een zeeschildpad:

- 4 stukken van het centrale deel van het rugschild.
- 1 stuk van het buikschild.
- 1 stuk van een poot.
- 1 stuk van een onderkaak.

Na de veiling van de collectie Hoffmann in 1782, is ook J.P. Roux in het bezit gekomen van drie rugschilden en een aantal andere vondsten uit de collectie Hoffmann. Later zijn de aangekochte vondsten van Roux weer doorverkocht naar Frankrijk.

De vondsten werden het eigendom van het Musée National d'Histoire Naturelle te Parijs. De betreffende stukken werden door FAUJAS (1799) beschreven. Hoe weinig men toen van de zeeschildpad afwist, bewijst het feit dat Faujas gedeelten van het buikschild en de schoudergordel beschreef als, "Portion d'une empauure qui paroît avoir appartenu à un Quadrupede de la famille de l'Elan" *).

We zijn slecht ingelicht over de vondstomstandigheden van de fossielen verzameld door Hoffmann. Toendertijd stelde men nog weinig belang in de omstandigheden, het fossiel op zich was genoeg. Als bijzonderheid vermeldde men af en toe de vindplaats: zoals Maastricht of St. Pietersberg bij Maastricht.

Het is toch jammer te moeten constateren dat niet één vondst van de beroemde maastrichtenaar Hoffmann in Maastricht gebleven is.

*) "Geweï van een viervoetig dier naar de Eland gelijkende". Vertaling: PASTEUR, 1802.

J.B. DROUIN (gehuwd in 1752 en overleden in 1792).

Drouin was eveneens een verzamelaar van fossielen die in de achttiende eeuw woonachtig was te Maastricht.

Zijn collectie werd in 1784 aangekocht door M. van Marum, destijds directeur van het Museum van Tey-

lers Stichting te Haarlem. De collectie Drouin vormde de eerste geologische verzameling in het museum.

In de catalogus van Teylers Museum WINKLER, 1865 en 1869 zijn een aantal fossielen van de zeeschildpad genoemd, die afkomstig waren uit de collectie Drouin.

- 9 stukken van de rand van het rugschild.
- 2 stukken van het buikschild.
- 1 stuk met een gedeelte van een poot.

1 onderkaak.

Drouin bezat reeds in 1766 enkele botten van een fossiele schildpad. We weten echter niet welke botten het waren en ook niet tot welk soort schildpad de botten behoorden.

B. FAUJAS SAINT FOND 1741-1819.

Faujas probeerde samen met Freicine, tegen het einde van de achttiende eeuw zoveel mogelijk fossielen te verwerven. Zover als we weten verzamelden ze niet zelf.

De beschrijvingen die Faujas gaf maken het echter mogelijk een afronding van de beschrijving van de achttiende eeuwse vondsten te geven. Naast de reeds eerder genoemde vondsten vermeldt hij nog de volgende fossielen:

1 in het bezit van Hunter.

1 in het bezit van de heer Preston, kannunik te Luik.

Hij vermeldde verder dat er in de verzamelingen van Parijs, Londen en Haarlem en in de kabinetten van Camper en Hunter een groot aantal beenderen aanwezig waren van schildpadden gevonden in de St. Pietersberg te Maastricht.

We mogen gerust aannemen dat tegen het einde van de achttiende eeuw geen enkel fossiel van de zeeschildpad in Maastricht gebleven is. Alles was verhandeld, verkocht of geschonken aan mensen buiten Maastricht.

J.G.F. HENCKELIUS 1783-1859.

Henckelius was de leermeester van de beroemde Maastrichtse paleontoloog Bosquet, naar wie in Maastricht het Bosquetplein is genoemd. De collec-

tie fossielen van Henckelius werd na zijn dood verdeeld. Gedeeltelijk ging de verzameling naar het British Museum, naar Teylers Museum en naar zijn leerling Bosquet.

Het lijkt erop dat Teylers Museum alle stukken van de zeeschildpad wist te verkrijgen. Nergens anders wordt er gewag gemaakt van dergelijke fossielen.

In de catalogus van Teylers Museum worden de volgende fossielen genoemd:

- 10 stukken van het centrale deel van het rugschild.
- 18 stukken van de rand van het rugschild
- 2 stukken van gedeelten van de wervelkolom.
- 4 stukken van het buikschild.
- 12 stukken van gedeelten van de poten.
- 12 stukken van gedeelten van de poten.
- 3 stukken van de schedel.
- 1 stuk met een gedeelte van het bekken.
- 6 diverse botgedeelten.

In het begin van de vorige eeuw werden de vondstomstandigheden nog niet genoteerd zodat we weinig daarvan afweten. We mogen blij zijn met het simpele gegeven dat de fossielen van Henckelius in Maastricht gevonden werden.

J.G.S. VAN BREDÁ 1788-1867.

Van Breda vervulde van 1839 tot 1864 de taak van directeur van Teylers Museum te Haarlem. Hij was gehuwd met een dochter van A.G. Camper. Hij verwierf voor zover we weten zijn collectie door aankopen.

In 1871 werd zijn verzameling aangekocht door het British Museum te Londen.

In de Catalogus van dat Museum LYDEKKER, 1889 worden de volgende stukken genoemd:

- 1 stuk met complete schedel, een groot gedeelte van de rand van het rugschild en gedeelten van het buikschild en bekken. (fig. 1).
- 6 stukken van het centrale deel van het rugschild.
- 2 stukken van de rand van het rugschild.
- 1 stuk met wervels.
- 2 stukken met gedeelten van het buikschild.
- 3 stukken met gedeelten van de borstgordel.
- 2 stukken met schouderblad.
- 3 stukken met gedeelten van de poten.

1 stuk met gedeelten van het bekken.

5 stukken met gedeelten van de schedel of onderkaak.

1 stuk met het heiligbeen.

1 stuk met een botgedeelte.

Met uitzondering van de vindplaats-aanduiding: "bij Maastricht", zijn geen verdere gegevens bekend.

F.F. THERENS geboren 1811.

De in Amsterdam geboren Thierens was tijdens het werk van Staring voor de geologische kaart van Nederland, werkzaam bij het Provinciaal Bestuur te Maastricht. De commissie, belast met de opdracht een geologische kaart te vervaardigen, vroeg bij tijd en wijle verlof aan bij zijn werkgever, om Thierens in de gelegenheid te stellen fossielen voor haar te verzamelen.

Zijn collectie kwam terecht in het Teylers Museum, waar volgens WINKLER (1865-1869) de volgende stukken aanwezig waren:

3 stukken van het centrale deel van het rugschild.

6 stukken van de rand van het rugschild.

6 van de 9 stukken zijn afkomstig uit de buurt van Valkenburg, de anderen uit de omgeving van Maastricht.

T.C. WINKLER 1869, en R. LYDEKKER 1889.

Beide heren publiceerden een catalogus van de vondsten betreffende de fossiele schildpadden. Hierin gaven ze een zo goed mogelijk overzicht van de hun toen bekende vondsten. Zodoende kunnen wij de periode 1800-1875 afsluiten, met de vondsten te noemen die nog niet eerder aan de beurt waren.

Winkler noemde "De schildpad uit het Atheneum te Maastricht", in 1862 gevonden door Richard Schiepers in de steengroeven van het Belgische plaatsje Canne. Momenteel vormt deze zeeschildpad een van de pronkstukken in het Natuurhistorisch Museum te Maastricht.

Verder noemde hij: een zeer mooi fragment met halsinbochting in het Zoölogisch Museum "Natura Artis Magistra", twee exemplaren in Teylers Museum uit de collectie Van der Ende, een buikschild in Luik en een beschadigde schedel uit de collectie Bosquet.

Fig. 1
Fossiele zeeschildpad uit de collectie Van Breda. Momenteel in het British Museum (Natural History) BM (NH) 42913 s.l. (foto D. Bayliss)

In Teylers Museum bevinden zich overigens nog een aantal stukken, waarvan ik de herkomst niet achterhalen kon.

Het zijn in totaal 15 stukken en wel:

4 stukken met gedeelten van het rugschild, 3 rugwervels, 3 met gedeelten van de schoudergordel of de poten, 2 schouderbladen, 1 heiligbeen, 1 met gedeelte van het buikschild en 1 stuk met een botgedeelte.

Lydekker vermeldde nog een niet eerder genoemde vondst en wel; No. 40173 met gedeelten van de ribben.

J.C. UBAGHS 1829-1894.

Ubaghs was niet alleen een verzamelaar van fossielen, hij beschreef zijn fossielen ook uitvoerig en stelde ze ten toon in zijn museum aan de Rue des

Blanchisseurs No. 2384 te Maastricht.

In januari 1875 vond hij zijn eerste exemplaar van een zeeschildpad. Dit exemplaar werd nog maar summier beschreven. Maar toen hij in 1877 in het bezit kwam van een andere soort, werd die uitvoerig beschreven onder de naam *Chelonia suykerbuyki* Ubaghs, 1879. Mogelijk hebben de contacten die Ubaghs had met het "Musé Royal d'Histoire Naturelle" te Brussel ertoe bijgedragen dat Ubaghs ertoe overging om de vindplaatsen nauwkeurig te beschrijven.

In 1879 beschreef UBAGHS reeds 13 exemplaren die hij in bezit had gehad. 4 exemplaren waren toen nog

in zijn bezit, de anderen had hij verkocht of geschonken:

- 1 exemplaar aan de Universiteit te Luik.
- 1 exemplaar aan Mrs. Bryce M. Wright te Londen.
- 1 exemplaar aan Binkhorst van den Binkhorst.
- 2 exemplaren aan het Musé Royal d'Histoire Naturelle te Brussel.
- 1 exemplaar aan het Mineralogisch Kabinet te Heidelberg.
- 3 exemplaren aan niet met name genoemde particulieren.

Hij beschreef ook vondsten uit de Kunrader Kalken. In 1883 beschreef UBAGHS opnieuw belangrijke vondsten; 3 onderkaken en een zeer goed geconserveerd rugschild. Het rugschild had hij gevonden in het Midden-Maastrichtien, in de ondergrondse gangen van Sussen, gemeente Eben Emael.

In 1885 verscheen een catalogus van het "Museum Ubaghs" te Maastricht, waarin de vondsten van de zeeschildpadden opgesomd werden: onder andere 7 gedeelten van rugschilden, 4 onderkaken, 2 schouderbladen, een heiligbeen en 26 vondsten van kleine gedeelten.

Reeds in 1888 kon UBAGHS de lange lijst van vondsten aanvullen met de beschrijving van een schedel uit de Kunrader Kalken, gevonden in Benzenrade. In dezelfde publicatie gaat hij in op de waarneming dat aan de rechterkant van de Maas uitsluitend geïsoleerde skeletdelen gevonden zijn, terwijl aan de linkerkant meer en gave skeletten gevonden zijn.

Zijn belangrijkste vondst bleef echter de nieuwe soort door Ubaghs beschreven in 1879 en gevonden door een arbeider in een groeve te Berg en Terblijt in 1877. Op 4 februari 1894 overleed J.C. Ubaghs.

De dood van Ubaghs betekende niet alleen het einde van een vruchtbaar verzamelaars-leven. Nee, het werd ook het einde van een periode waarin men geleerd had hoe men belangrijke vondsten beschrijven moest. Tevens was het "Museum Ubaghs", een poging tot het behouden van de vondsten voor de stad Maastricht, ten dode opgeschreven. Zowel de stad alsook andere Nederlandse instellingen hadden te weinig interesse. Met uitzondering van Prof. Mar-

Fig. 2

Reproductie van een foto uit het boek: Kalk, haar vormen, eigenschappen en haar betekenis voor landbouw en industrie. Door R.W. Tuinzing, 1918.

Het fossiel is momenteel ingeschreven onder No. NHMM 197717 van het Natuurhistorisch Museum te Maastricht.

tin uit Leiden, die de schedel uit Benzenrade, een onderkaak en het heiligbeen kocht, werd de gehele collectie Krijt-fossielen uit het museum verkocht aan de firma Krantz in Bonn voor het bedrag van 2700 R.M. Deze verhandelde de collectie waarschijnlijk naar Amerika. Enkele stukken bevinden zich in het Carnegie Museum en andere in de Princeton University, New Jersey, te Amerika. Het was mij niet meer mogelijk alle stukken te achterhalen.

Tegen het einde van de negentiende eeuw verdwenen, net als aan het einde van de achttiende eeuw, nagenoeg alle vondsten uit Maastricht. Gelukkig bleef er één vondst in de stad, namelijk de beroemde vondst uit 1862, die toen nog steeds in het Atheneum in Maastricht aanwezig was. In 1899 werd het skelet

naar Brussel gebracht om aldaar uitgerepareerd en gereconstrueerd te worden. In 1913, maar dan zijn we al in de twintigste eeuw, kreeg het fossiel van de zeeschildpad een plaats in het Natuurhistorisch Museum te Maastricht.

wordt vervolgd

NIEUWE VINDPLAATSEN VAN POTAMOGETON NODOSUS IN LIMBURG

door

J. CORTENRAAD,
Frankenstraat 22
6231 AL Meerssen

In 1979 zijn er in de Maas en het Julianakanaal een groot aantal vondsten van het zeer zeldzame rivierfonteinkruid gedaan.

Geschiedenis van de soort

In de vorige eeuw en in de eerste decennia van deze eeuw werden vele planten verzameld die de naam *Potamogeton fluitans* Roth meekregen, een naam die als synoniem van *P. nodosus* Poir. werd opgevat. Sommigen betwijfelden of *P. fluitans* een goede soort was, men meende met uit stromend water afkomstige vormen van *P. natans* te doen te hebben. Anderen hielden *P. fluitans* voor een bastaard tussen *P. natans* en *P. lucens*, vooral op grond van de vaak geringe vruchtzetting, terwijl de *Potamogeton*-kenner Bennett van mening was dat zich onder het tot *P. fluitans* gerekende materiaal, behalve de vernoemde hybride, nog een andere, vruchtbare plant bevond, die hij tot de ook in Noord-Amerika voorkomende *P. americanus* Cham. et Schlechtend. rekende (ASCHERSON & GRAEBNER, 1913). Naderhand is gebleken dat deze plant al eerder door J. Poiret was beschreven en daarom *P. nodosus* moest heten. Omdat het niet duidelijk was wat men onder *P. fluitans* moest verstaan, waren er nogal wat foutieve determinaties. Bij de herziening van het Nederlandse

negentiende-eeuwse materiaal door VUYCK (1895) bleek dat de verzamelde exemplaren tot *P. natans* of *P. polygonifolius* behoorden. Daarom is het niet verwonderlijk dat VUYCK-onder meer op grond van dit materiaal - tot de conclusie kwam dat *P. fluitans* "geen bepaalde soort" was, maar een samenraapsel van "allerlei fluitante vormen". Onder het door VUYCK herziene materiaal bevond zich ook een vondst uit de Waal bij Zaltbommel, die door hem tot *P. natans* gerekend werd, maar waarvan men vermoedt dat het *P. nodosus* was. Deze exemplaren zijn echter verloren gegaan (WEEDA, 1979).

In 1937 en '44 werden in de Waal in de buurt van Nijmegen planten gevonden, die door KERN & REICHELGELT tot *P. fluitans* gebracht werden. Zij toonden aan dat deze planten vruchtbaar waren en geen bastarden tussen *P. natans* en *P. lucens* (KERN & REICHELGELT, 1950). De planten uit de Waal moesten echter *P. nodosus* heten, terwijl *P. fluitans* een hybride was, die tot op dat moment in ons land niet was gevonden (CLASON, 1964).

In de Tjonger in Zuid-Oost Friesland werden in 1965 planten gevonden die als *P. nodosus* gedetermineerd werden, maar naderhand bleek dat het hier om *P.x. fluitans* ging. Deze bastaard bleek op meer plaatsen in Friesland voor te komen en al in 1954

onder het synoniem *P.x. crassifolius* Fryer te zijn verzameld in het Zuidlaarder Meer. Een der ouders is *P. natans*, de ander is *P. zizii* (VAN DER PLOEG, 1977).

Uit de laatste twee alinia's blijkt dat Bennett dicht bij de waarheid was, zijn opmerkingen dateren van 1893!

Kenmerken en standplaats

Zoals dat met vele waterplanten het geval is, worden de fonteinkruiden door de meeste floristen veronachtzaamd. Dat wordt veroorzaakt door het feit dat ze nogal eens niet bloeiend worden aangetroffen, waardoor de determinatie bemoeilijkt wordt. Verder treft men soms bastaarden of standplaatsmodificaties aan, die moeilijker op naam te brengen zijn. Met behulp van de Flora van Nederland en/of de Flora Neerlandica zijn de meeste exemplaren wel te determineren, zelfs zonder vruchten. Voor een uitvoerige behandeling van de kenmerken van *P. nodosus* verwijs ik naar bovenstaande literatuur, ik zal hier slechts een korte schets geven van het rivierfonteinkruid. Het is een plant die wortelt in de bodem en ondergedoken en drijvende bladen bezit. De eersten zijn lancetvormig en doorschijnend, de laatsten zijn langwerpige elliptisch tot iets eirond en leerachtig, lang gesteeld (tot 20 cm) en naar de bladvoet wigvormig versmald tot iets afgerond. Een belangrijk bladkenmerk is het ontbreken van een plooi in de bladvoet aan weerszijden van de bladsteel, de zogenaamde vouw. Dit kenmerk komt wel voor bij *P. natans* en bij *P.x. fluitans*, twee soorten waarmee *P. nodosus* is verward (VAN DER PLOEG, l.c.). De plant brengt haar aren boven water, deze zijn ongeveer 5 cm lang. De aarstelen zijn meestal dikker dan de stengel, naar de top verdikt en tot 12 cm lang. De vruchtjes zijn circa 3 mm lang en aan de rugzijde halfcirkelrond.

Het rivierfonteinkruid komt voor in zoet, langzaam of sterk stromend, voedselrijk water op zand- of kleigrond, steeds in de grote rivieren of daarmee in verbinding staande wateren en vormt een eigen

Nymphaeion-associatie, het *Potametum nodosi* (WESTHOFF & DEN HELD, 1969). Deze standplaats is er mede de oorzaak van dat de plant in ons land zo laat is ontdekt, in rivieren wordt niet gauw naar planten gezocht.

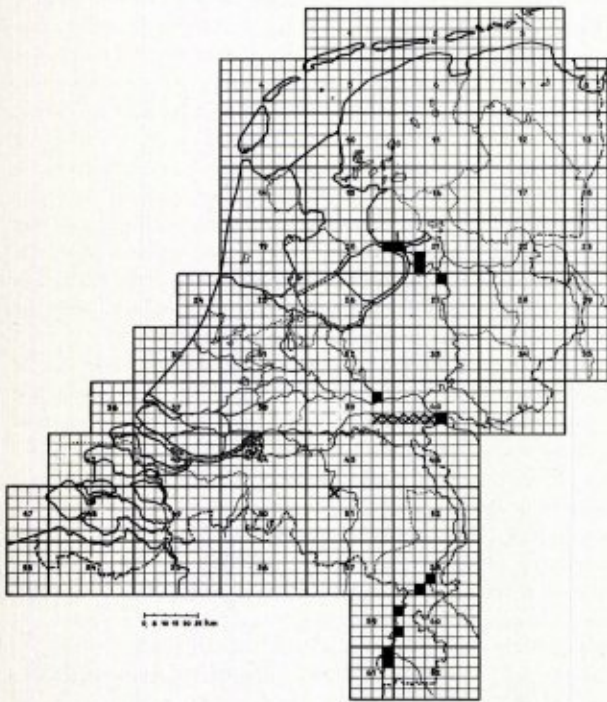
Verspreiding in Nederland, nieuwe vindplaatsen in Limburg.

Voor 1950 is de soort in 7 uurhokken gevonden. In 1918 is ze in de Dommel bij 's Hertogenbosch gevonden, maar niet herkend. In de Waal is ze sinds haar ontdekking in 1937 in 6 naast elkaar gelegen uurhokken gevonden, maar deze groeiplaatsen zijn verloren gegaan, waarschijnlijk als gevolg van de vervuiling van deze rivier. Van 1950 tot 1979 is *P. nodosus* in 10 uurhokken gevonden (WEEDA, l.c.). Ze werd daarom ingedeeld in uurhokfrequentieklasse (UFK) 2, de zeer zeldzame planten.

In Limburg was de plant bekend van 3 uurhokken, de plaatsen waar de plant groeide waren: beneden de stuw van Linne, in het Julianakanaal bij Born en in de Maas bij Asselt. Thans bevindt zich alleen nog *P. nodosus* op de meest recente vindplaats, die bij Asselt (mond. med. D. DE GRAAF).

Tegenover deze achteruitgang staan 3 nieuwe uurhokken waar de plant in 1979 is gevonden. Zij vormen krachtige populaties in de Maas even ten noorden van Wyck (Maastricht), vanaf het overslagbedrijf Wessems II en vandaar noordwaarts via het Julianakanaal tot vlakbij de kanaalbrug tussen de Meer (Bunde) en Voulwammes (Itteren), dat wil zeggen de uurhokken 61-28 en 61-18. De afstand waarover de planten in groepen voorkomen bedraagt meer dan 3 km! Verder bevinden zich grote aantallen planten in het Julianakanaal vanaf de brug van de E 39 over het kanaal bij Elsloo tot op gelijke hoogte met de haven van Stein (uurhok 60-41), hier bedraagt de afstand meer dan 2 km. In het kanaal groeien de planten zowel aan de west- als aan de oostzijde. Merkwaardig is het ontbreken in het kanaaltraject Geulle-Elsloo, mogelijk heeft dit te maken met het vernieuwen van de beschoëiing ter plaat-

se, een activiteit die niet alleen de waterplanten geschaad heeft. In de Maas komt *P. nodosus*, voor zover na te gaan, stroomafwaarts niet eerder voor als bij Asselt. Waarschijnlijk komt de soort ook verder stroomafwaarts voor, stroomopwaarts tot Eijsden heb ik haar niet kunnen ontdekken. Het totaal aantal uurhokken waarin de soort na 1950 is gevonden bedraagt nu 13, daarmee kan *P. nodosus* in UFK 3 ingedeeld worden en als "zeldzaam" worden beschouwd. De "voortuitgang" van de soort ten opzichte van de periode voor 1950 zal meer te danken zijn aan de grotere aandacht die de fonteinkruiden in het algemeen de laatste jaren krijgen, dan aan een uitbreiding van het areaal.

Figuuronderschrift:

Verspreiding van het Rivierfonteinkruid (*Potamogeton nodosus* Poir) naar gegevens van WEEDA (1979) aangevuld met enkele nieuwe waarnemingen. x = waarneming vóór 1950; ■ = waarneming sinds 1950.

Begeleidende planten treft men zeer weinig aan, zeker in het kanaal. Alleen *Potamogeton pectinatus* (Schedefonteinkruid) en *Nuphar lutea* (Gele Plomp) zijn soms te vinden, de laatste komt niet tot bloei, wat wel te maken heeft met de dynamische omstandigheden die er heersen onder meer als gevolg van de drukke scheepvaart. Het rivierfonteinkruid echter, bloeit volop, terwijl de vruchtzetting op de door mij gecontroleerde plaatsen redelijk is, een bewijs voor zijn aanpassing aan dit milieu.

Met dank aan prof. dr. C. den Hartog (Nijmegen) voor het bevestigen van de determinatie en aan drs. D. Th. de Graaf (Maastricht) voor zijn medewerking.

Literatuurlijst:

- ASCHERSON, P. & P. GRAEBNER, 1913. Synopsis der Mitteleuropäischen Flora, 2. Auflage erster Band. Leipzig. p. 464-467.
- CLASON, E.W., 1964 in: Flora Neerlandica, deel I afl. 6 (red. s.j. v. OOSTSTROOM et al.) KNBV Amsterdam p. 50-51.
- KERN, J. & Th. REICHGELT, 1950. Over enige kritische planten van onze flora, II. *Potamogeton fluitans* Roth, NKA 57, p. 250.
- PLOEG, D.T.E. VAN DER, 1977. Nieuwe vondsten van enige *Potamogeton*-hybriden in Friesland. Gorteria 8, p. 130-131.
- VUYCK, L. 1895. Revisie van het geslacht *Potamogeton*. NKA ser. 2, 6 (4), p. 642.
- WEEDA, E.J. 1979. *Potamogeton nodosus* Poir. in MENNEMA, J., A.J. QUENE-BOTERENBROOD & C.L. PLATTE, Atlas van de Nederlandse flora 1, Amsterdam.
- WESTHOFF, V. & A.J. DEN HELD, 1969. Plantengemeenschappen in Nederland, Zutphen p. 52

Summary

A short survey is given of problems of classifications and nomenclature encountered with *Potamogeton nodosus* Poir. Also some finds are mentioned in addition to those mentioned in the Atlas of the Dutch Flora (WEEDA, 1979).

BOEKBESPREKING

Willems, Jaap. *De Nederlanders en hun landschap; Over boerenland en buitenplaatsen, natuurgebruik, steden en wegen, van het vroegste verleden tot heden.*

Ede, Zomer en Keuning, 1979.

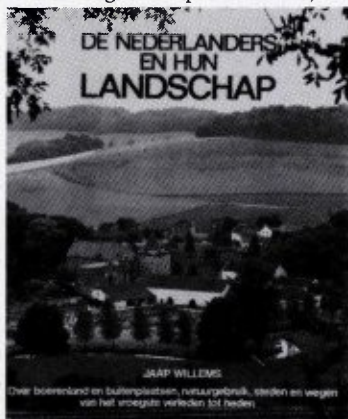
127 blz., afbn. literaturopgave.

Uitgegeven in samenwerking met de Nederlandse Vereniging van Rentmeesters.

Gebonden f 24,90.

Dit boek, een initiatief van de Jubilerende Vereniging van Rentmeesters, is geschreven "om te laten zien hoe de Nederlanders hun eigen landschap hebben gemaakt en om te laten zien dat ook kunstmatige landschappen vaak erg boeiend kunnen zijn". Aldus de auteur (bioloog, wetenschapsjournalist en auteur van meerdere boeken) die verder een indruk wil geven van de rijke verscheidenheid aan cultuurlandschappen. Daarin is hij zeker geslaagd. Het boek geeft geen volledige opsomming van alle landschapstypen maar door de keuze van de schrijver komt het ontstaan van het Nederlandse landschap goed uit de verf. Het is een duidelijk en helder geschreven boek dat door 128 foto's en vele kaartjes wordt geïllustreerd. Jammer is dat een aantal foto's en kaartjes zo klein zijn afgedrukt dat het wat moeite kost om ze te bekijken. De buiten de lopende tekst geplaatste voorbeelden en wetenswaardigheden maken het tot een vlot leesbaar boek.

Minister Van der Stee (Landbouw en Visserij) schrijft in het Ten Geleide o.a.: "Gaan wij veranderingen aanbrengen dan rust op ons ook de plicht een landschap te scheppen dat aan de eisen voldoet en ook een aangenaam levensmilieu vormt." En even verder: Dit boekwerk is een "bijdrage aan de doelbewuste ontwikkeling en het beheer van ons landschap". Ik hoop dat de minister het boek goed gelezen en begrepen heeft. Want ook waar het Limburg betreft krijgt de minister c.q. de overheid nog al eens een veeg uit de pan (bijv. op blz. 82 en 117 waar de ontgrondingen en de ruilverkavelingen ter sprake komen).

Samenvattend: niet veel nieuwe feiten maar wel een origineel en goed leesbaar boek over het Nederlandse landschap. Aanbevelen!

D. Th. de Graaf.

Spectrum atlas van de Nederlandse landschappen; onder bevel van M.F. Mörzer Bruyns en R.J. Benthem. Utrecht/Antwerpen, Het Spectrum, 1979. 272 blz., afbn. Gebonden: f 24,90.

In de verantwoording schrijft de redactie o.m. dat dit boek, dat inmiddels een tweede druk beleeft, enig materiaal wilt aandragen voor het antwoord op de vraag hoe we verder willen gaan met het steeds veranderende landschap en vooral ook hoe vër we willen gaan. Centraal daarbij staat een inventarisatie van het Nederlandse landschap aan het eind van de jaren zeventig. Na een algemeen deel over het ontstaan van het Nederlandse landschap, waarin goed tot uiting komt hoe een natuurlijk landschap langzaam maar zeker een cultureel landschap geworden is, volgen, in deel 2, 23 door evenzovele auteurs geschreven landschapsbeschrijvingen. Deze indeling van Nederland in 23 stukken, die dwars door de provinciegrenzen heen lopen, is zeker niet willekeurig: de beschreven landschappen vormen geologische, biologische en vaak ook cultuurhistorische eenheden, die door de auteurs elk op een eigen wijze zeer boeiend zijn beschreven. De opgenomen kaartjes zijn van een goede kwaliteit maar soms niet helemaal volledig (b.v.: de aardgasvelden van Slochteren zijn niet aangegeven). Wie het inleidende deel (geschreven door Jan van de Kam, die ook de schitterende foto's maakte) gelezen heeft, kan daarna op prettige wijze al bladerend verder lezen én kijken waar zijn of haar belangstelling het meest naat uit gaat.

In het laatste deel van het boek wordt onder de titel "De toekomst van het landschap" nader ingegaan op de recente ontwikkelingen in het krachtenspel tussen mens en natuur, op ontwikkelingen in de landbouw, op de ontwikkeling van wegensstelsels en industrie, van de recreatie en het natuurbehoud en natuurberheer. Met dit hoofdstuk heb ik nogal moeite vanwege de berusting die de schrijver, R.J. Benthem, lijkt te hebben in allerlei "moderne", het landschap veranderende, cultuur invloeden. Een sfeer van het is-nu-eenmaal-zo-en-het-valt-wel-mee is gekoppeld aan een, m.i. niet op feiten uit de laatste jaren gebaseerde, positieve toekomstverwachting over de zogenaamde landschapsbouw.

Ook dit boek is van een voorwoord door een bewindsman voorzien. Staatssecretaris van CRM, dhr. G.C. Wallis de Vries schrijft daarin o.m. "wij, overheid en burgers, moeten nog harder aan de slag om ook latere generaties een land achter te laten, waarin het waard is om te leven". Ik hoop dat hij het boek gelezen heeft en zijn invloed gebruikt om bijvoorbeeld Zuid Limburg, zoals dat op boeiende wijze door Ed de Groot beschreven is, te behouden als uniek natuur- en cultuurgebied. Aanbevelen

D. Th. de Graaf

ACTIVITEITEN VAN HET NATUURHISTORISCH GENOOTSCHAP

KRING MAASTRICHT

donderdag 1 mei 1980, om 20.00 uur in het Natuurhistorisch Museum te Maastricht:

Wat er zoal leeft in een drinkpoel in de wei. Of, het kijken naar waterdieren.

KRING HEERLEN

maandag 12 mei, 1980, om 20.00 uur in "A gene bek"

Bespreking van door de leden meegebrachte naturalia.

De heer Spreuwenberg vertelt iets over:

Grassen

zondag 1 juni 1980: Bomenexcursie

Deze bomenexcursie naar de parken van Maastricht staat onder leiding van de heer Kemp. Behalve met de "gewone" vormen van de diverse inlandse boomsoorten, zullen we ook kennis maken met een aantal cultuurvariëteiten daarvan. Vanzelfsprekend wordt ook aandacht besteed aan de hier voorkomende soorten uit andere continenten.

Samenkomst om 14.00 uur op de parkeerplaats achter het N.S. Station aan de Spoorring te Heerlen. Autobezitters worden verzocht fietsers en wandelaars een lift te geven.

maandag 9 juni 1980, om 20.00 uur in "A gene bek"

Bespreking van door de leden meegebrachte naturalia.

Zondag 29 juni 1980: Botanische excursie

naar "De Doort" te Echt, onder leiding van de heer W. de Veen.

VOGELSTUDIEGROEP

Vrijdag 2 mei a.s. vindt er een bijeenkomst plaats van de Vogelstudiegroep in het Cultureel Centrum de Oranjerie te Roermond. Aanvang 20.00 uur. Deze avond wordt de lezing verzorgd door G. Driessen, die zal vertellen over de Draaihals en de IJsvogel. Daarbij vertoont hij door hem zelf gemaakt film- en diamaeriaal.

Oproep tot medewerking

Dit jaar start de Vogelstudiegroep een 3 tot 4 jaar durend onderzoek naar een 20-tal broedvogelsoorten. Het betreft de volgende soorten:

Dodaars	Grote gele kwikstaart
Fuut	Kramsvogel
Kuifeend	Fluiter
Kwartel	Nachtegaal
Scholekster	Roodborsttapuit

Wulp

IJsvogel

Zwarte specht

Boomleeuwerik

Oeverwaluw

Tapuit

Kleine karekiet

Europese kanarie

Ortolaan

Roek

Het doel van het onderzoek is een zo getrouw mogelijk beeld van verspreiding en aantallen te verkrijgen van genoemde vogels in onze provincie. Voor het noteren van de gegevens is een kaart ontworpen, en een bijlage waarop de inventarisatiegegevens van de soorten worden vermeld.

Wilt u meedoen met het onderzoek, belt of schrijft u dan even naar de Vogelstudiegroep van het Natuurhistorisch Genootschap, Bosquetplein 7, 6211 KJ Maastricht, tel. 043-13671, met vermelding van het gebied of atlasblok, dat u wilt inventariseren. In de avonduren kunt u zich in verbinding stellen met Wim Ganzevles, tel. 043-19977.

PLANTENSTUDIEGROEP

Vrijdagavond 16 mei is om half (!) acht de volgende bijeenkomst van de Plantenstudiegroep. Deze avond zal de heer Frits Adema van het Rijksherbarium een inleiding houden over enkele begrippen die nogal eens vragen oproepen: soort, ondersoort, variëteit. Aan de hand van demonstratiemateriaal zullen deze begrippen worden toegelicht. Het geslacht *Lamium* (Dovenetel) staat hierbij als voorbeeld centraal. Het veel kortere tweede deel van de avond zal een korte toelichting gegeven worden over het excursiegebied voor zaterdag 17 mei. Iedereen is van harte welkom om half acht in het Natuurhistorisch Museum te Maastricht.

Zaterdag 17 mei houdt de Plantenstudiegroep een excursie naar de omgeving van de Lonzenrer Bach en La Calamine. In dit vanwege zijn zinkflora beroemde gebied komt een uitbundige voorjaarsflora voor die deze dag onze speciale aandacht zal hebben. Voor meer inlichtingen over vertrektijd en plaats kunt u contact opnemen met Douwe Th. de Graaf, tel.: 043-13671 of 's avonds 043-622939. De leden van de Plantenstudiegroep ontvangen nog nader bericht.

BOMENSTUDIEGROEP

Nu de dagen lengen en het weer beter is zullen de gebruikelijke woensdagavonden weer besteed worden aan excursies naar diverse plaatsen. Woensdag 7 mei is er een excursie naar de parken in Gronsveld. Vertrek om 19.00 uur vanaf station Maastricht of om 19.15 uur vanaf de kerk in Gronsveld.

Zaterdag 24 mei vertrekt om 14.00 uur een excursie vanaf station Maastricht naar een plaats die in onderling overleg gekozen wordt. Inlichtingen bij Jacques Curfs, tel.: 043-622751 ('s avonds)

WERKGROEP LAGERE PLANTEN EN DIEREN

Deze werkgroep organiseert op een zondag in mei, onder leiding van de heer Spica, een "open dag", waarop iedereen op praktische wijze kan kennismaken met de werkzaamheden van de werkgroep.

Belangstellenden kunnen voor nadere informatie contact opnemen met de heer I. Spica, Kokelestraat 94 Kerkrade. Tel. 045-458211.

WERKGROEP ZOOGDIEREN

Op zaterdag 8 maart was de eerste contact-bijeenkomst bij het lid Jef Wanders te Gronsveld. Uit deze bijeenkomst is naar voren gekomen het doel van de werkgroep, namelijk: het verzamelen van gegevens over verspreiding, habitat en leefwijze van de in Limburg voorkomende zoogdieren; dit door het coördineren van waarnemingen, het verrichten van inventarisaties en literatuurstudie en het in stand houden van goede contacten met overige belangengroepen waardoor een eventueel daadwerkelijk en noodzakelijk ingrijpen mogelijk blijft.

Op 4 april j.l. organiseerde de werkgroep een excursie onder leiding van Jef Wanders.

's Middags volgde een rondleiding naar verschillende dassenburchten in Zuid-Limburg. Bekeken werden allerlei aspecten waaraan men kan zien of een burcht belopen is of niet. Verder kwam ter sprake of een beschermde ligging van een burcht invloed heeft op de populatie.

's Avonds werd een observatie-post betrokken om de aanwezigen de das in levende lijve te laten aanschouwen. Na enig geduld betracht te hebben, kwamen de liefhebbers aan hun trekken.

Het contactadres van de werkgroep is:

Heerlerbaan 51,
6418 CA HEERLEN
Tel.: 045-412209